

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ:

1. Владиславлева Т.Б., Карасова Т.А. Особенности международных интеграционных процессов и международные организации арабских стран ближнего востока / Т.Б. Владиславлева, Т.А. Карасова. - М: ООО "ПС ИТЛ", 2007. - 322 с.
2. Бейсенова Л. Совершенствование механизмов развития транснациональных корпораций / Л. Бейсенова // Евраз. сообщество. – Алматы, 2001. – № 4. – С. 118-128.
3. Мелкумян Е.С. ССАГПЗ в глобальных и региональных процессах / Е.С. Мелкумян. – М.: ГНЦ РФ «НИОПИК», 1999. – 200 с.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена оценке направлений межрегионального сотрудничества стран Ближнего Востока и европейских интеграционных блоков.

Ключевые слова: межрегиональное сотрудничество, интеграция, торгово-экономические отношения, интеграционная стратегия, Ближний Восток.

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена оцінці напрямів міжрегіонального співробітництва країн Близького Сходу та європейських інтеграційних блоків.

Ключові слова: міжрегіональне співробітництво, інтеграція, торговельно-економічні відносини, інтеграційна стратегія, Близький Схід.

SUMMARY

The article is devoted to the estimation of inter-regional cooperation directions of the Middle East countries and the European integration blocks.

Keywords: inter-regional cooperation, integration, trade and economic relationship, integration strategy, Middle East.

РОЗВИТОК ШАХТАРСЬКИХ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ В УКРАЇНІ

Амоша О.І., акад. НАН України

Череватський Д.Ю., к.т.н.

Сучасний період розвитку вітчизняної економіки передбачає реформування вугільної промисловості, перш за все її державного сектору [1, 2]. Збитковість шахт і масштабність відповідного бюджетного навантаження обумовлює необхідність ліквідації великої кількості об'єктів і робочих місць, що не може не ускладнити ситуації в регіонах їх розміщення, особливо там, де вугільні підприємства є містоутворюючими. Українські аналітики в основному будують свої концепції щодо подальшого розвитку регіонів на підставі зарубіжного досвіду з питань реструктуризації галузі [3], але проблематика вітчизняної економіки є більш складною, тому метою цієї роботи є розкриття іншого підходу до подолання криз, що діють на мезорівні «регіон-галузь».

Друга половина ХХ століття минула під знаком кризи європейської вугільної промисловості, обумовленої економічними процесами заміщення місцевої вугільної продукції привізним вугіллям або іншими видами енергоносіїв (ядерним паливом і поновлюваними енергетичними ресурсами, нафтою і природним газом). Економічна збитковість викликала реструктуризацію національних вугледобувних галузей у Нідерландах, Бельгії, Німеччині, Франції, Іспанії, Великобританії, Польщі, Росії та Україні. Незважаючи на те що реформування здійснювалося за різними програмами, було радикальним або поступовим, воно скрізь призвело до кардинального скорочення кількості шахт і робочих місць, великих соціальних і економічних наслідків, зміни структури паливної бази країн. Навіть закриття однієї шахти в ряді випадків приводило до ефекту доміно, а в Голландії, Бельгії, Франції вугільні галузі були повністю ліквідовані. Тільки по Західній Європі кількість шахтарів

© Амоша О.І., Череватський Д.Ю., 2011

¹. Програма економічних реформ України на 2010-2014 рр. [Електронний ресурс].— Режим доступу:

<http://www.dt.ua/2000/2020/69596>

². План-графік реформ. Напрямок «Реформа вугільної галузі»: Схвалено наказом Мінвуглепрому від 22.07.2010 р. №270 [Електронний ресурс].— Режим доступу:

http://www.mvp.gov.ua/mvp/control/uk/publish/category?cat_id=83903.

³. Гринев В.Г. Экономические аспекты реструктуризации угольной промышленности при переходе к рыночным отношениям / В.Г. Гринев, А.Р. Вовченко // Уголь Украины.— 1999.— № 10.— С. 10-12.

скоротилася з 1,8 млн. до 100 тис. Разом з тим проблема старопромислових регіонів так і не була вирішена повною мірою. У звіті Міжнародного енергетичного агентства (ІЕА) «Досвід реструктуризації вугільної галузі» відзначено, що проведенні кампанії виявилися занадто дорогими. Втрата одного робочого місця у вугільному басейні Аахен, розташованому на території трьох держав – Бельгії, Голландії й Німеччини, коштувала національним урядам цих країн від 100 до 250 тис. дол. Витрати на програму регенерації бельгійського регіону Лімбург «Контракт майбутнього» склали 1,3 млрд. дол. тільки за період з 1978 по 1991 р. Законодавче забезпечення раннього виходу на пенсію у Великобританії обходиться у 110 млн. дол. щорічно. Прогнозні показники витрат французької економіки в XXI ст., обумовлені ліквідацією вугільної галузі, – 59 млрд. дол. [4, с. 65].

Усі західноєвропейські країни з розвиненим вуглевидобутком у процесі реформування шахтного фонду користувалися фінансовою допомогою різних міжнародних економічних структур і організацій, таких, наприклад, як Європейське співтовариство вугілля та сталі тощо, без чого відновлення економіки вугільних регіонів відбувалося б набагато важче.

В Україні перша хвиля реструктуризації шахтного фонду сталася наприкінці 1990-х років. Якщо у 1976 р. на піку існування української галузі в ній працювало 338 шахт (237 адміністративних одиниць) [5], то через 30 років унаслідок активної діяльності з ліквідації підприємств залишилося тільки 156 (146 адміністративних одиниць) [6]. Чисельність працюючих у галузі за цей період зменшилася з 476 до 289 тис. чол. Проте жодна з декларованих цілей досягнута не була: вітчизняний вуглевидобуток залишився в цілому збитковим, і держава має регулярно витрачати великі кошти на субсидування вугледобувних підприємств; проекти закриття шахт не були реалізовані повною мірою, особливо в екологічних і соціальних складових.

Принциповою зміною в українській вугільній промисловості стала поява останнім часом разом із державним сектором, підпорядкованим Мінвуглепрому України, приватного. Приватні шахти, що дають майже 48% готової вугільної продукції, в основному є рентабельними і бюджетних надходжень не мають. Їх функціонування, як правило, – це проблема потужних металургійних або енергетичних структур. Державні ж підприємства через свою збитковість не можуть існувати без державної підтримки.

За даними 2009 р. в Україні вироблено 48 млн. т готової вугільної продукції за середньою ціною 393 грн./т із собівартістю 658 грн./т. Відповідні показники шахт Мінвуглепрому України – 25 млн. т; 442 грн./т; 728 грн./т [7].

На дотації (покриття збитків від перевищення собівартості над ціною) і субсидії (для придбання техніки та на інші потреби) в 2009 р. Мінвуглепром одержав і розподілив між підприємствами 9,6 млрд. грн. Однак бюджетних надходжень вистачило тільки на покриття 66% збитків (4,6 із 7,0 млрд. грн.). Дефіцит коштів був «компенсований» неплатежами – в умовах мораторію на визнання вугледобувних підприємств банкрутами різниця між річним збільшенням кредиторської та дебіторської заборгованостей склала 662 млн. грн.

Глибока збитковість більшості шахт, які залишилися в державній власності, визначає негативне ставлення бізнесу до приватизаційних кампаній, що періодично ініціюються урядом. Тому розвиток цієї групи шахтного фонду за планами міністерства має статися після потужної реструктуризації, яка має зробити галузь беззбитковою вже до 2016 р. Закриття великої кількості об'єктів вуглевидобутку має вивільнити кошти на фінансування 63 інвестиційних проектів із загальним кошторисом понад 47 млрд. грн. [8, с. 28].

Але закриття шахти теж потребує великих фінансових витрат. Так, кошторисна вартість комплексного проекту з ліквідації шахти ім. Гагаріна ДП «Артемвугілля», розробленого кілька років тому, перевищує 260 млн. грн. на 27 місяців, тобто близько 116 млн. грн. на рік. Для порівняння доцільно навести дані про обсяги фінансування проектів з ліквідації шахт. У 2009 р. на

4. Салаяев А.В. Жизнь без угля: возрождение или упадок / А.В. Салаяев // Уголь.– 2002.– № 3.– С. 63-65.

5. Угольная промышленность СССР: Техничко-экономический анализ работы угольной промышленности СССР за 1976 г. / ЦНИЭИУголь.– М. : ЦНИЭИУголь, 1977.– Т. 1.– 352 с.

6. Основні показники роботи вугільної промисловості України за січень 2007 р.: інформаційний огляд роботи вугільної промисловості, сформований на основі оперативних звітів / ДП "Галузевий інформаційно-розрахунковий центр".– Макіївка : ДП ІРЦ, 2007.– 160 с.

7. Інформаційно-аналітичний звіт про розвиток вугільної промисловості України у 2009 р. [Електронний документ].– Режим доступу: http://www.mpv.gov.ua/mpv/control/uk/publish/article&art_id=80240&cat_id=52294.

8. Юрий Ященко: "Стратегическая цель – возрождение угольной промышленности" // Инвест-Україна.– 2010.– № 3.– С.24-28.

реструктуризацію з бюджету було виділено 631 млн. грн., що є недостатнім навіть для завершення давно розпочатих проектів, а шахт-кандидатів на закриття – десятки.

Разом з тим збитковість вугледобувних підприємств – категорія досить відносна. Економічним, як і енергетичним характеристикам діяльності шахт, властива нелінійність, вони поведуться, як було встановлено, за законами статечних функцій [9, 10]. При завантаженні виробничих потужностей у діапазоні 1,0...0,8 збільшення питомих показників не так помітно, в інтервалі 0,8...0,6 вони зростають до півтора разів; із зниженням до 0,4 – до двох разів, при 0,2 і менше – збільшуються в декілька разів. Отже, найпростіший і найшвидший спосіб виправлення як економічної, так і енергетичної ситуації в українському вугледобутку – збільшення обсягів виробництва, особливо на шахтах, які знаходяться у «пагубних зонах» навантаження виробничих фондів. Але для цього потрібні чималі інвестиції. Дефіцит інвестиційних ресурсів є таким великим, що обертається тихою консервацією об'єктів – близько 10% від кількості державних шахт у середньому на рік не мають жодного очисного вибою, значачись при цьому діючими виробничими одиницями – «льохами», як прокоментував колишній міністр вугільної промисловості С.Б. Тулуб [11].

Але на «льоху» ці шахти перетворилися не одразу й не тому, що були явно гіршими. Хронічна незабезпеченість дотаціями та субсидіями призводить до повної деградації об'єктів вугледобутку [12, с. 19].

На підтвердження цього можна навести досвід відновлення шахт, які були закриті як збиткові й безперспективні на період першої хвилі реструктуризації шахтного фонду. Асоціація «Надра Донбасу», що є вугільним блоком ТОВ «Механік», від 7 таких шахт тепер одержує більше 1 млн. т вугілля на рік і розширює свою практику у вугільних регіонах.

Одним із шляхів подолання інвестиційного дефіциту може бути корпоративна розробка шахтного поля, яка зародилася і пройшла апробацію в Україні на початку 90-х років ХХ ст.

Сутність новації полягає в тому, що суб'єкт підприємництва в межах виділеної йому ділянки шахтного відводу своїми засобами здійснює видобуток вугілля, а державна шахта надає йому платні технологічні послуги: підйом і транспортування людей і вантажів, провітрювання, водовідлив, енергопостачання тощо.

Перший досвід корпоративної розробки шахтного поля був одержаний на шахті «Красноармійська-Західна №1» [13], що зазнавала на початку 1990-х років великих фінансових труднощів, а завдяки інноваційній схемі інвестування стала флагманом українського вугледобутку [14]. Зараз існує кілька приватних підприємств, які здійснюють видобуток вугілля на державних шахтах, але їх чисельність, на взаємну користь сторін, могла бути значно більшою. Інститутом економіки промисловості НАН України для цього розвинено методичну базу [15, 16 та ін.], що включає набір різних схем, аж до пропозиції варіанта розподілу шахтного бізнесу на окремі самостійні складові [12, с. 239-248] за принципом недиверсифікованих фірм [17].

9. Филиппов А.М. К вопросу об энергоёмкости добычи угля / А.М. Филиппов, Д.Ю. Череватский, М.Е. Григорюк // Работы Донуги.— Донецк : Донуги, 1999.— вып.103.— С. 100-104.

10. Скубенко В.П. Проявление нелинейности экономических и энергетических характеристик предприятия при сокращении выпуска продукции / В.П. Скубенко // Економіка промисловості.— Донецьк : ІЕП НАН України.— 2000.— С. 197-206.

11. Галузь треба рішуче підіймати. З доповіді Міністра вугільної промисловості С.Б. Тулуба // Сбойка.— 2006.— № 8.— С. 18-19.

12. Державна підтримка та перспективи інноваційного розвитку і структурних перетворень вугільної промисловості / О.І. Амоша, А.І. Кабанов, Л.Л. Стариченко та ін.— НАН України, Ін-т економіки пром-сті.— Донецьк, 2009.— 326 с.

13. Филатов Ю.В. Опыт корпоративной разработки шахтного поля / Ю.В. Филатов, Ю.А. Наумов, А.А. Лещинский, Д.Ю. Череватский // Уголь Украины.— 2000.— № 11.— С. 25-28.

14. Амоша А.И. Реализация концептуальных положений доктрины инвестирования предприятий угольной промышленности / А.И. Амоша, М.А. Ильшов, Л.Ю. Байсаров // Уголь Украины.— 2001.— № 8.— С. 9-13.

15. Кабанов А.И. Обгрунтування фінансово-економічних взаємовідносин вугледобувного підприємства та інвестора-розробника частини гірничого відводу / А.І. Кабанов, Л.Л. Стариченко, В.В. Цикарева // Уголь Украины.— 2004.— № 2.— С. 5-10.

16. Стариченко Л.Л. Методичні підходи до визначення вартості робіт, що виконує шахта при спільній діяльності з недержавним інвестором / Л.Л. Стариченко, В.В. Цикарева // Проблеми підвищення ефективності функціонування підприємств різних форм власності: сб.научн.тр.— Донецк : ІЕП НАН України, 2005.— С. 172-183.

17. Череватский Д.Ю. О недиверсифицированных фирмах в угольной промышленности / Д.Ю. Череватский // Научные труды ДонНТУ. Серия: Экономическая.— 2007.— Вып. 31-2.— С. 20-23

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ СТРАНАМИ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В РАМКАХ ЧЕРНОМОРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И ГУАМ

Тому проблема закриття або продовження експлуатації шахт може вирішуватися за принципом альтернативності проектів: чим вище чиста приведена вартість відповідного проекту (NPV), тим більше доводів на його користь. У роботі [18] показано, що навіть стосовно такого складного регіону, як Центральний район Донбасу, державі на період до 2020 р. було б доцільніше вкласти великі кошти у розвиток вуглевидобутку, ніж обрати варіанти його припинення через повну ліквідацію або консервацію шахт. Запропонований алгоритм щодо прийняття стратегічних рішень може бути використаний і для умов інших підприємств.

Властивістю вітчизняних вугільних родовищ є їх вуглегазова природа. За запасами метану Україна посідає четверте місце у світі. Метан вугільних пластів – це і шкідливість планетарного масштабу (як парниковий газ), і чинник підвищеної небезпеки діяльності шахт, і цінний енергоресурс. Саме ці якості дають поєднання трьох «Е» (економіки, екології та енергетики) при видобутку й утилізації шахтного газу. Разом з тим через неефективність шахтної дегазації та незначність утилізації щороку мільйони кубічних метрів метану просто йдуть в атмосферу з вентиляційними струменями шахт. Видобуток же ресурсу свердловинами з поверхні майже не практикується. На початку 1990-х років американська компанія Enron Exploration Company, спеціалізована на видобутку метану з вугільних пластів, планувала створити в Донбасі спільне підприємство з донецькою фірмою. Однак, вивчивши умови залягання метану й економічну сторону бізнесу, зарубіжні фахівці оцінили проект як комерційно не вигідний.

Перегляд перспектив метанового бізнесу, здійснений через кілька років за проектом Tasis об'єднаною командою фахівців «Шарбонаж де Франс», «Газ де Франс» та іспанської вугільної компанії «Уноса», оптимізму не додав. Однак економічні умови з того часу суттєво змінилися – на користь метановидобутку. Підтвердження цьому – значні досягнення шахти ім. О.Ф. Засядька, активність у Донбасі таких всесвітньо відомих компаній, як «ТНК-БіПі», Shell, Halliburton та інших, прийняття Кабінетом Міністрів України концепції державної цільової економічної програми видобутку й використання газу метану вугільних родовищ як альтернативного енергоресурсу (розпорядження від 23.12.2009 р. № 1684-р) та її (програми) розробка.

Однак метановому бізнесу властиві великий ризик і капіталомісткість. Тому в умовах високої невизначеності результатів концепцією розвитку метанового бізнесу передбачено використання державного капіталу як стартового і вже потім продаж газового бізнесу підприємцям.

Корисною для України в цілому технологією, здатною послабити складність ситуації у старопромислових шахтарських регіонах, може стати хімічна газифікація вугілля. У 1993 р. до Президента України Л.М. Кравчука саме з такою ідеєю звернувся президент німецького концерну «Металлгезельшафт» Хайнц Шиммельбуш: «Запропоноване нашою інженерною фірмою «Лургі АГ» будівництво екологічно чистої установки газифікації вугілля в регіоні Донецького басейну сприяло б тому, щоб скоротився імпорт природного газу, збереглися робочі місця у вугледобувній промисловості, вироблялася б електрика і значна кількість метанолу на експорт. Укладання довгострокового контракту з постачання метанолу могло б сприяти вирішенню питання фінансування. Це, між іншим, варіант, що ми вже багаторазово застосовували. Як Ви знаєте, фірма «Лургі» побудувала подібну установку в Південній Африці – проект, який під назвою «Салол» набув світового визнання» [19].

Ініціатива одержала підтримку у вищих колах Німеччини й України, було запропоновано 5 місць, придатних для розміщення заводів. Однак зарубіжні фахівці на підставі укрупнених розрахунків дійшли висновку про інвестиційну не вигідність даного починання, насамперед, через розходження в цінах на ввізний газ і місцеве вугілля.

Оскільки імпортований газ за минулі роки істотно подорожчав, тут, як і у випадку з метаном, потрібні нові розрахунки, що відповідають змінам в економічних і технологічних умовах.

Ще більш доречним може виявитися звернення до технології підземної газифікації вугілля (ПГВ). Справа в тому, що запасів енергетичного вугілля у зручних для виїмки пластах (потужністю більше 1,2 м і кутом залягання до 18 градусів) у Донецькій області тільки 12% від розвіданої кількості, що відповідає 95 млн. т. Вони можуть бути відпрацьовані за 10 років. Основна ж частина сконцентрована в незручних для виїмки тонких пластах і на великих глибинах. Те саме і в цілому по країні. На цьому тлі безсумнівною перевагою підземної газифікації вугілля є те, що це – безшахтний

18. Амоша А.И. Стратегии развития угледобычи в Центральном районе Донбасса / А.И. Амоша, Д.Ю. Череватский, О.Ю. Кузьмич.– Донецк : ИЭП НАН Украины, 2008.– 96 с.

19. Череватский Д.Ю. Об одной попытке привнесения технологии газификации угля в Украину / Д.Ю.

Череватский // Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины: сб. научн. тр.— Донецк : ИЭП НАН Украины, 2004.— С. 57-64

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ СТРАНАМИ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В РАМКАХ ЧЕРНОМОРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И ГУАМ

спосіб розробки родовищ і до того ж "безлюдний", тобто не потребує присутності персоналу під землею: свердловини проходять із поверхні до пласту, створюють там осередок горіння та одержаний горючий газ відводять на поверхню для використання.

ПГВ, ідеологом якої був ще Д.І. Менделєєв, – це промислова технологія: на території колишнього СРСР функціонувало декілька підприємств «Подземгаз». Станція-ветеран, розташована в Кузбасі, безперебійно відпрацювала 40 років і в 1996 р. була закрита через фізичний знос устаткування.

У даний час інтерес до технологій ПГВ проявляють країни не тільки з бідними, але й з багатими вугільними родовищами, наприклад, Австралія, Росія. Найбільш інтенсивні роботи дослідницького і практичного характеру ведуться в Китаї, де за кілька років побудовано 10 промислових об'єктів.

Таким чином, брак в Україні необхідних коштів на реалізацію соціальних і екологічних заходів унеможливує здійснення реструктуризації економіки старопромислових регіонів із розвинутою вугільною промисловістю за досвідом інших країн. Тому ситуація в них може бути поліпшена, у першу чергу, через розвиток вугледобувних підприємств з істотним збільшенням видобутку вугілля та підвищення ефективності дегазації на шахтах державного сектору, що потребує залучення значних обсягів приватних інвестицій. У складі заходів другої черги доречно передбачити створення копалень з видобутку шахтного метану. Перспективним для вугледобувних підприємств може стати їх перетворення на підприємства з газифікації вугілля.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается вопрос существования и дальнейшего развития старопромышленным регионов Украины в послекризисный период.

Ключевые слова: старопромышленным регион, послекризисный период, угольная промышленность

РЕЗЮМЕ

У статті розглядається питання існування і подальшого розвитку старопромислових регіонів України в післякризовий період.

Ключові слова: старопромисловий регіон, післякризовий період, вугільна промисловість

SUMMARY

The article discusses the existence and further development of old industrial regions of Ukraine in the post-crisis period.

Keywords: old industrial region, post-crisis period, coal industry

ЭНЕРГОАУДИТ КАК ПЕРВИЧНЫЙ ЭЛЕМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Андропова И.В., к.э.н., доцент кафедры Международных экономических отношений Российского университета дружбы народов

Постановка проблемы. На современном этапе развития мирового хозяйства все возрастающую актуальность приобретают вопросы национальной и экономической безопасности стран. Конечно, хотелось бы присоединиться к идеологам идеалистической концепции международных отношений, которые говорят о некоем мировом глобальном интересе, ради которого все страны должны объединиться и в какой-то степени пожертвовать своими национальными интересами, но практика показывает, что до сих пор слова Кардинала Ришелье о незыблемости национальных интересов страны остаются более чем актуальными.

Вся деятельность современных государств направлена, прежде всего, на защиту своих национальных экономических интересов, которые чаще всего официально сформулированы в Стратегии или Концепции экономической безопасности страны. В этом же документе обычно выделены и опасности и угрозы экономической безопасности. Эти угрозы внутренние и внешние касаются социально-экономического положения страны. Но тенденцией последних десятилетий, в связи с развитием техники, технологии, появлением экологических и других проблем связанных с ускоренным промышленным развитием, стало выделение из категории экономической безопасности отдельного вида безопасности – энергетической безопасности страны. Понятно, что в зависимости от наделённости энергетическими ресурсами, цели энергетической политики стран разные. Тем не